ASOS JOURNAL

The Journal of Academic Social Science

Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 7, Sayı: 96, Eylül 2019, s. 284-298

ISSN: 2148-2489 Doi Number: <http://dx.doi.org/10.29228/ASOS.36624>

Yayın Geliş Tarihi / Article Arrival Date
8.05.2019

Yayınlanma Tarihi / The Publication Date
29.09.2019

Arş. Gör. Özge Ceylin YILDIRIM

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
ozgeceylinyildirim@gmail.com

Arş. Gör. Gizem ÖZAL

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
gizemzal@gmail.com

Arş. Gör. Gamze ÖZMERTYURT

Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, Mimarlık Bölümü
gamze_ozmertyurt@hotmail.com

NİĞDE KALESİ VE ÇEVRESİ KÜLTÜREL MİRASINI TEHDİT EDEN İNSAN KAYNAKLI RİSKLER ÜZERİNE BİR İNCELEME

Öz

Geçmiş, günümüz ve gelecek arasındaki bağlantıyı kuran kültürel miras değerleri birçok risk unsuruna maruz kalarak yok olma tehlikesi altındadır. Erozyon, deprem, sel gibi doğa kaynaklı riskler; iskân ve bayındırlık gelişmeleri, yönetimsel sorunlar ve benzeri insan kaynaklı riskler kültürel miraslarının özgünlüğünü ve sürdürülebilir olarak korunmasını tehdit etmektedir. Bu risklerle karşı karşıya kalan değerlerin korunması, yaşatılması ve geleceğe aktarılması büyük önem arz etmektedir. Yerel kimliğini koruyan, kültürel miras değerlerine sahip Niğde ilinde bulunan kale ve çevresi yerel halkın kolektif belleğinde önemli bir yer tutmaktadır. Çalışmada, Niğde kentsel arkeolojik sit alanı içerisinde yer alan Niğde Kalesi ve çevresindeki tarihi yerleşim dokusunun maruz kaldığı insan kaynaklı riskler üzerine incelemeler yapılarak, koruma-kullanım dengesinin sağlanması için öneriler sunulmaktadır. Çalışma kapsamında, literatür incelemesi ve Koruma Amaçlı İmar Planı'ndan elden edilen veriler doğrultusunda kültürel mirasların maruz kaldığı insan kaynaklı riskler haritalar üzerinde belirtilmiştir. Çalışma alanında tespit edilen

insan kaynaklı risklerin, kültürel miras değerlerini tehdit ettiği ve bu durumun bölgenin korunmasını olumsuz etkilediği vurgulanmıştır.

Anahtar kelimeler: Risk, Kültürel Miras, Niğde, Kale

INVESTIGATION ON HUMAN-RESPONSE RISKS THAT THREAT THE NIGDE CASTLE AND THE ENVIRONMENT THREATS THE CULTURAL HERITAGE

Abstract

Cultural heritage values linking past, present and future are at risk of extinction by exposure to many risk factors. Natural hazards such as erosion, earthquake, flood; the risks of resettlement and public works, managerial problems and similar human risks threaten Integrity and sustainable preservation of cultural heritage. Preserving the values that face these risks, keeping them alive and transferring them to the future is of great importance. The castle and its surroundings in the Niğde province, which maintains its local identity and which have cultural heritage values, occupy an important place in the collective memory of the local people. The study examines the human-induced risks of the Niğde Fortress and its historical settlement tissue in the Niğde urban archaeological site, and provides recommendations for the conservation-use balance. The scope of the study, human-based risks that cultural heritage is exposed to on the basis of literature review and data from the Conservation Development Plan are indicated on the maps. It has been emphasized that the human-based risks identified in the study area threaten the values of cultural heritage and this negatively affects the protection of the region.

Keywords: Risk, Cultural Heritage, Niğde, Kale

1. GİRİŞ

Geçmişten günümüze kadar ulaşan, toplumların kendilerine ait örf-adet, gelenek ve görenek gibi sosyo-kültürel değerler ile yaşam biçimlerinin, ekonomik ve siyasi gelişmelerin izlerini barındıran tarih boyunca insanlarla birlikte değişim ve dönüşüm geçiren kültürel miraslar toplumsal kimliği oluşturmaktadır. Her dönem kendinden önceki dönemin birikimleri ile dönemin koşulları gereği katkılar yaparak geleceğe aktarırlar. 21.yy'da değişen yaşam koşulları, teknoloji, sosyo-kültürel değerler, ekonomik gelişmeler gibi birçok etken ile kentlerin plansız büyümesi, somut ve somut olmayan miras değerlerinin özgünlüğünü, bütünlüğünü ve korunmasını tehdit eden bir dizi riske neden olmaktadır. Yitirildiğinde geri dönüşü mümkün olan miras değerlerinin riske maruz kalması ve hasar görmesi can ve mal kaybının ötesinde kolektif belleğin ve kimliğin yok olmasıdır. Bu nedenle deprem, heyelan, sel ve benzeri doğa kaynaklı riskler ile küreselleşme, iklim değişikliği, siyasi karmaşalar, teknoloji, kentleşme ve iskân politikaları, vandalizm ve benzeri insan kaynaklı risklere yönelik mücadele için yetki ve sorumluluk açıkça tanımlanmalı ve risk analizi, değerlendirilmesi ve yönetilmesi için çalışmalar yapılması büyük önem arz etmektedir.

Çalışmada; somut kültürel miras değerlerini tehdit eden insan kaynaklı risklere dikkat çekerek, miras değerlerinin sürdürülebilir şekilde korunması ve yaşatılması için risklerin analiz edilmesi ve yönetilmesi gerekliliğine vurgu yapılmaktadır. Çalışma alanı olarak ele alınan tarih boyunca farklı din ve kültür gruplarını bünyesinde barındırmış olan, mimari miras yönüyle zengin; ancak değişen yaşam koşulları, göçler gibi etkenlerle tahribata uğrayan Niğde tarihi kent

dokusu içerisinde Niğde Kalesi ve çevresi kentsel arkeolojik sit alanı üzerinde inceleme yapılmaktadır. Bu doğrultuda kente hâkim en yüksek tepesinde yer alan höyük özelliği taşıyan 12.-13. yy'a tarihlenen 15.07.1978 tarihinde A-1207 sayılı kararı ile tescillenen Niğde Kalesi¹ ile Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu tarafından kentsel arkeolojik sit alanı olarak tanımlanan sınırlar içerisinde yer alan Alâeddin Cami, Rahmaniye Cami, Hatiroğlu Çeşmesi anıtsalları, 19. yüzyıl sonları ve 20. Yüzyılın başlarına tarihlenen tescilli 7 geleneksel konut ve aynı özellikleri taşıyan ancak tescil kararı olmayan 10 geleneksel konutu tehdit eden insan kaynaklı riskler tespit edilerek ve risk analizi yolu ile risklerin azaltılmasına yönelik öneriler geliştirilmektedir. Çalışma kapsamında öncelikle risk kavramı ve risk yönetimi ile ilgili kavramsal çerçeveye yer verilmiş, daha sonra çalışma alanı temeli olan Niğde kent tarihinden ve kale ve çevresi çalışma sınırları içerisinde bulunan kültürel miras değerleri hakkında genel bilgiler ortaya konmuştur. Sonrasında alanı tehdit eden insan kaynaklı risk faktörleri ve mevcut durumlarının tespiti, risk analizi ve değerlendirilmesi aşamalarıyla gerçekleştirilmektedir.

1.1. Kavramsal Çerçeve

Risk bir olayın gerçekleşme olasılığı ile olumsuz sonuçlarının bütünüdür². Sosyal, ekonomik, çevresel, kültürel hasara neden olan olaylar olarak tehlikelerin karşısında kültürel miras değerlerinin hasar görebilirlik ya da incinebilirlik ihtimali birlikte risk meydana getirmektedir. Bu tanımlamalardan yola çıkılarak en genel haliyle “Risk=tehlike x incinebilirlik” olarak tanımlanabilir³.

Kültürel mirasa ilişkin riskler, bir veya daha fazla tehlikeye ve diğer belirleyicilere maruz kaldığı için oluşabilir. Bu nedenle, tehlikeler için eylemler ve stratejiler belirlenmeli ve aynı zamanda birden fazla tehlikenin neden olduğu riskler bütünsel olarak değerlendirilmelidir⁴. Miras değerlerine yönelik risklerle ilgili yapılan çalışmalar 1980’li yıllarda yaşanan ciddi doğal afetler nedeniyle risklere karşı alınması gereken önlemlerle ilgili çalışmalar yapılmaya başlanmıştır.⁵ ICCROM, ICOMOS ve UNESCO gibi uluslararası kuruluşlar tarafından mirasların maruz kaldığı risklere ve bu riskler için alınması gereken önlemlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Bu çalışmalar aynı zamanda farkındalığın artırılmasına da önemli katkılar sağlamaktadır.

ICOMOS tarafından 2000 yılından itibaren dünya genelinde hazırlanan “Heritage at Risk” araştırmalarına göre kültürel mirasları en fazla tehdit eden riskler;

- Doğa ve insan kaynaklı afetler,
- Sosyal ve ekonomik değişimler,
- Teknolojik gelişmeler,
- Koruma uygulamalarının yetersiz ve kontrolsüz şekilde yapılması,
- Turizm nedeniyle artan ziyaretçi baskısı,

¹ (Niğde Kültür Envanteri)

² UNISDR, 2009, s. 25

³ <https://www.afad.gov.tr/tr/23792/Aciklamali-Afet-Yonetimi-Terimleri-Sozlugu?kelime=risk>

⁴ Jigyasu, 2005

⁵ Jokilehto, 2000

• Küresel iklim değişikliğinin neden olduğu değişiklikler gibi etkenlerden kaynaklı riskler görülmektedir.⁶ Kültürel mirasları tehdit eden riskler kaynaklarına göre doğa ve insan kaynaklı olarak sınıflandırılabilir;

Doğa Kaynaklı Riskler: Deprem, Sel, Tsunami, Volkanik patlama, Kaya Düşmesi, çığ vb.⁷

İnsan Kaynaklı Riskler: Sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi birçok etkenden kaynaklanan risklerdir. Kentleşme baskısı, turizm etkisi, yönetsel aksaklıklar, çatışma/savaş gibi uygunsuz insan faaliyetleri, Vandalizm, sosyo-kültürel yapıdaki değişimler gibi karşımıza çıkmaktadır⁸.

Bu riskler kültürel mirasların bütünlüğünü tehdit etmektedir. Kültürel mirasların bunlar gibi birçok nedenden dolayı zaman içinde incinebilir hale gelmektedir. Bunlar;

- Yapıların zamanla fiziksel durumlarının hasara uğraması,
- Bakımsızlık/ terk etme,
- Bilinçsiz/ yanlış müdahaleler,
- Kentsel gelişim baskısı,
- Yaşam biçimlerindeki değişiklikler,
- Koruma ve kullanım dengesinin gözetilmemesi ve bunlar için projeler geliştirilmemesi,
- Günümüz yaşam şartlarını uyum sağlayacak bütüncül olarak koruma ve yaşatma stratejilerinin ve eylemlerin belirlenmemesi gibi birçok tehlike ile ilişkidir⁹.

Her biri kendine özgü niteliğe sahip olan miras değerlerinin karşı karşıya olduğu doğa ve insan kaynaklı tehditler ve bunların neden olduğu incinebilirlikleri farklıdır. Ayrıca yapılan çalışmalar incelendiğinde kültürel mirasa yönelik risklerin azaltılması ile ilgili bütüncül ve etkin çalışmaların eksik olduğu görülmektedir. Bunun nedenlerinin başında her miras değeri için risk ve hasar analizinin yapılmasındaki güçlülüdür.¹⁰

Kültürel miraslara yönelik risk yönetimi, risk değerlendirmesi ve analizini ve riskleri kontrol etmek, azaltmak ve transfer etmek için stratejilerin ve özel eylemlerin uygulanmasını içerir.¹¹ , Kültürel Miras Risk Yönetimi öncelikli olarak evrensel olarak kabul edilen risk yönetimi aşamaları altında düzenlenebilir.¹² Genel olarak risk yönetimi aşamaları; risklerin tanımlanması, risklerin analiz edilmesi ve değerlendirilmesi risk yönetimini oluşturmaktadır (Şekil 1). Bunlar risklerin azaltılması ve tüm süreç izleme-inceleme adımları takip etmektedir.¹³

Şekil 1. Risk Yönetimi Süreci.

⁶ Truscott vd., 2005; Petzed-Ziesemer 2008; Machat et al. 2014

⁷ Asatekin 2004, s.52

⁸ Asatekin 2004, s.52

⁹ Gündoğdu,2014, s.215

¹⁰ Taboroff, 2000

¹¹ UNISDR, 2009, s. 26

¹² Jigyasu, 2003

¹³ ISO, 2009, s.4

Risk yönetimin sürecinin ilk adımı kültürel miras değerlerini olumsuz etkileyen olayların ve bunların potansiyel sonuçlarının yani risklerin tanımlanmasıdır.¹⁴ İkinci adımı ise riskin doğasını, etki alanını ve seviyesini belirleyen risk analizidir.¹⁵ Risk analizi aşaması, risklerin tanımlanması ile bütüncül olarak işlemektedir. Risk yönetiminin üçüncü basamağı risklerin değerlendirilmesidir. Bu basamakta analiz edilen risklerin risk seviyesinin tespiti ve bu riskin azaltılması için alınacak olan önlemlerin alınması gereken öncelikli alanların belirlenmesidir.¹⁶ Risk değerlendirme süreci tamamlandığı kültürel mirasların maruz kaldığı risklere karşı bütünlük bir koruma süreci ile karar verme ve yönetme sistemi kurulabilmektedir.

Bu çalışma kapsamında insan kaynaklı riskler ele alınmaktadır. Kültürel mirasları üzerinde hasara neden olan, varlığını tehdit eden insan kaynaklı riskler üzerine risklerin tanımlanması, analiz edilmesi ve risk seviyeleri belirlenmesi üzerinde durulmaktadır.

1.2. Materyal ve Yöntem

Kültürel miras ve tehdit eden riskler temalı literatür taraması yapılmıştır. Çalışma kapsamında Niğde İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Niğde Belediyesi, Müze Genel Müdürlüğü, Nevşehir Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurullarından alınan veriler koruma amaçlı imar planı ve nazım imar planı verileri üzerinden düzenlenmiştir.

Bu çalışmada Niğde tarihi kent dokusunda sayıları hızla tükenmekte olan geleneksel konutlar ile anıtsal yapıları tehdit eden insan kaynaklı risk unsurları saha çalışması yapılarak gözlemsel değerlendirmeye dayanılarak kentleşme baskısı, vandalizm, yangın/kundaklama, turizm etkisi, yapıya müdahale ve su/nem risk unsurlarının değerlendirilmiştir. Tehdit unsurlarının yapıların incinebilirlikleri ile birleşince neden olduğu riskler her bir risk faktörü için düşük, orta ve yüksek seviye olarak derecelendirilmiştir. Sonrasında bütüncül olarak değerlendirilmiş ve risk haritası oluşturulmuştur.

Saha çalışması için ilk aşamada tescilli ve tescil bilgisi olmayan ancak geleneksel konut özelliği taşıyan kültürel miras tespit edilerek haritalandırılmıştır. İkinci aşamada her bir yapı için yapı kartları oluşturulmuştur (Tablo 1). Bu kartlar alan çalışması sırasında çekilen fotoğrafı ve durum bilgisi (1), tehdit eden insan kaynaklı risk faktörleri incelemesi (2), gözlemlerden yola çıkılarak yapılan yapının fiziki durum bilgisinden (3) oluşmaktadır.

Tablo 1. Risk Cetveli.

RESİM									1
YAPI KİMLİĞİ									
Ada/Parsel						Özgün İşlevi			
Tescil Kararı						Günümüz İ.			
TEHDİT EDEN İNSAN KAYNAKLI RİSK FAKTÖRLERİ									2
Kentleşme Baskısı			Vandalizm			Yangın/Kundaklama			
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
Yapıya Müdahale			Turizm Etkisi			Nem /Su			
☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	☐	
YAPININ FİZİKİ DURUM BİLGİSİ									

¹⁴ ICCROM, 2016, s. 26

¹⁵ ISO, 2009, s.6

¹⁶ ISO, 2009, s.7

3			
Harabe		Mimari Eleman Değişikliği	
Zeminde Nem		Strüktürel hasar/Sehim	
Çatıda Nem		Bitkilenme	
Ek kütle		Cephede Değişiklik	
GENEL DEĞERLENDİRME	İyi	Orta	Kötü

Toplanan veriler doğrultusunda gözlemsel değerlendirmelerden yola çıkılarak risk cetveli oluşturulmuş, riskin derecesine göre renklendirilerek tüm risk faktörleri bütüncül analiz edilerek tek yapı ölçeğinde ve alansal olarak genel değerlendirme yapılmıştır (Tablo 1).

2. NİĞDE KALESİ VE ÇEVRESİ KÜLTÜREL MİRASLARI

2.1. Niğde Kentleşme Tarihçesi

Niğde ve çevresi bilindiği üzere UNESCO Dünya Mirası Listesi'nde de yer almış Nevşehir Kapadokya bölgesi sınırlarına yakın, Kapadokya havzasına benzer oluşumlarla bu bölgeni giriş kapısı olarak görülebilecek bir yerleşim alanıdır. Edinilen bilgiler ışığında yaklaşık 600.000 yıllık yerleşim bölgesi olduğu, yerleşik hayata geçişin ise 10.000 yıldır var olduğu ortaya çıkmıştır.¹⁷ (Şekil 2)

KRONOLOJİ	
M.Ö. 600 000- 8 000	Paleolitik
M.Ö. 8 000- 5 000	Neolitik
M.Ö. 5 000-3 000	Kalkolitik
M.Ö. 3 000-2 000	Eski Tunç Çağı
M.Ö. 2 000 -29	Asur Ticaret Kolonileri Geç Hitit Frig Uygarlığı Pers Uygarlığı Helenistik Dönem
M.Ö. 29, M.S. 395	Roma Dönemi Bizans Dönemi
1166-1466	Selçuklu Dönemi
	İlhanlı Devleti
	Osmanlı
1923-	Türkiye Cumhuriyeti

Şekil 2. Niğde Kronolojisi (Anonim, 2009).

Bölgenin tarih öncesi dönemlerinde günümüzde Niğde'nin ilçesi olan Kemerhisar (Tyan)dan söz etmek mümkündür. İkinci Hitit döneminde devletin merkez şehri olarak kullanılmış olan bölge kronolojik zaman diliminde farklı kültürlerin ve devletlerin hükümdarlığına geçmiştir. M.Ö. 700'de Asurlular, sonrasında Frigler, Kimerler, Medler, Persler, Bergama Krallığı, Romalılar bölgeyi ele geçirmişlerdir. Özellikle Roma döneminde Hristiyan kültürün etkisi ve Roma mimarisinin gelişme göstermesinden dolayı bölgede bu dönemden kalıntılar hala etkisini sürdürmektedir.¹⁸ Mevcut belgelerde Bizanslıların bu bölgeye bıraktıkları kentsel miras tam olarak tanımlanamamaktadır bu duruma temel oluşturan ise Niğde (Kemerhisar) ve çevresinde

¹⁷ Anonim, 2009

¹⁸ Anonim, 1982; Yılmaz, 1999

birçok kilise bulunmasına rağmen şehir merkezinde Bizans Dönemi'nden kalan kilise olmamasıdır.¹⁹

1071'de Türklerin Anadolu'ya yoğun şekilde giriş yapmaları bu bölgenin de Türkleşmesinde etkili olmuş, özellikle Selçuklu komutanlarından Melikşah dönemi bu bölgeye yapılan akınlar sonucu Niğde, Konya eyaletinin ili olmuştur. 1863 yılında Konya Eyaleti'ne bağlı sancak durumundayken, Nevşehir, Kırşehir, Yahyalı, Ürgüp, Aksaray Niğde'ye bağlı kazalar durumundadır.²⁰

Cumhuriyetin ilanından sonra ise sancaklar kaldırılmış, vilayetler; ilçe, bucak, köy adı altında yeniden düzenlenmiştir. Bu durum, 1933'de Aksaray'ın Niğde'ye bağlı ilçe olmasına, 1954'de de Niğde'ye bağlı kaza durumunda olan Nevşehir'in il olmasına neden olmuştur.²¹ Niğde yerleşim özellikleri bakımından Gabriel'in Niğde Tarihi'nde bahsettiği üzere "*Kent planı hemen hemen Kuzey – Güney doğrultusunda uzanan bir şose ile birbirinden ayrılan iki parçadan ibarettir.*" şeklinde belirtilmiştir. Orta düzlük boş kalmış mahalleler ise yamaçalarda kurulmuştur. Zamanı tam bilinmemekle birlikte ortada kalan vadi son derece büyük bir mezarlık iken gitgide küçülerek yerini kentin merkezine bırakmıştır.²²

Kentin yerleşimi temelde savunma ve idari amaçlar temel alınarak şekillenmiş, tepe üzerinde kurulmuş olan kale merkezde olmak üzere cami ve bunlarla ilişkili bir çarşı merkezinde kent gelişmeye başlamıştır. Selçuklu döneminden sonra Osmanlı döneminde ise kentin gelişimi sur dışına çıkarak batıya doğru gelişme göstermiştir. Konut yerleşim dokusu ise bu dönemde düzlük alanların bulunduğu mezarlık bölgesinin yamaçlarında oluşmuştur. Bunlar kuzeyindeki Tepeviran bölgesi, Batısındaki Kayabaşı mevki ve doğusunda yer alan ve kentin ilk çekirdeğini oluşturan Alâeddin tepesidir.²³ Cumhuriyet dönemi sonrası Niğde ilinin şehirleşmesi ulaşım akslarının durumuna göre şekillenmiştir. Kayseri- Konya, Kayseri- Adana karayolları ve 1933'te demiryollarının kente geliş bağları yollarının istasyon caddesi etrafında şekillenmesine bu caddenin kentin şehirleşmesini beslemesine neden olmuştur.²⁴

2.2. Çalışma Alanı Kapsamında İncelenen Kültürel Miraslar

Çalışmada incelenen alan Kale Bölgesi, 3. Dereceden Arkeolojik Sit Alanı'nın dâhil olduğu alandır. Bu alanda bulunan anıtsal kültür varlıkları Niğde Kalesi, Saat Kulesi, Rahmaniye Cami ve Alâeddin Camii'dir. Bu alanda yer alan tescilli geleneksel konut 7 olup, yapılan gözlemler sonucu dönem özelliklerine sahip olan, risk altındaki ve tescillenmesi gerekli geleneksel konutlar da incelenmiştir. Bölge sınırlarını belirten bir diğer önemli öğe ise Kale Surları'dır. Surlar bazı alanlarda tamamen yıkılmış olup, bazı alanlarda kentsel dokuyla bütünleşerek konutların kullanımına bırakılmıştır (Şekil 3).

Anıtsal kültür varlıklarından çalışmanın temelini de oluşturan Niğde Kalesi bir höyük üzerinde bulunmaktadır. Çok katmanlı oluşuma sahip bu bölgede yer alan kalenin Bizans döneminde inşa edildiği düşünülmektedir.²⁵ Selçuklular ve Osmanlılar döneminde Kale bölgesi iç kale ve dış kale olarak ayrılmakta; iç kalenin olduğu alan asıl kent, dış kale ticari bölge olarak ayrılmaktadır. Nüfus hareketliği, yaşanan artış iç kaledeki yerel halkın dış bölgelere doğru

¹⁹ Özkarcı, 2001

²⁰ Gedik, 1997;Anonim, 2009

²¹ Hassan, 2002

²² Gabriel, 1962

²³ Özbek, 2010

²⁴ Özmertyurt, 2018

²⁵ Anonim, 2009

yayılmasına, ticaret alanlarının kent merkezi olarak ortaya çıkmasına neden olmuştur.²⁶ Niğde'nin bugün "Alaaddin Tepesi" bölgesinde tepe etrafı bölgesinde yapılaştığını, kentsel gelişmenin bu tepe üzerindeki alanda ayrı ayrı birer köy biçimi oluşturacak şekilde mahalleler şeklinde gerçekleştiği görülmektedir.²⁷

Şekil 3. Çalışma alanı kapsamında incelenen kültürel miraslar

Eski Niğde şehrinin bulunduğu tepe üç surla çevrelenmiştir (Şekil 4). Harabeye dönen surların bir kısmı hala ayakta. Sungurbey caminin karşısında surlardan ayakta kalan az bir kısım restore edilmiştir. Batı taraftaki sur ve burçlar tamamen kaybolmuştur. Kalenin ayakta kalan tek burçtan ibaret ana kulesi ise tepenin en yüksek noktasına yapılmıştır. Kalenin alt duvarlarında Arap Bizans çeşnisi bulunmasına rağmen yapının M.Ö. 8. asırda yapılmış olma ihtimali vardır. Kale 1740 yıllarında Sadrazam İshak Paşa tarafından onarılmıştır. Bugün ise Belediye tarafından tepenin etrafı duvarla çevrilerek, Tepenin üstü park haline getirilmiştir.

²⁶ Tekeli, 1985

²⁷ Özbek, 2010

Kalenin eski burçlarından birinin üzerine yapılmış olan saat kulesi ise kitabesi olmadığı için ne zaman yapıldığı tam olarak bilinmemektedir. Saat kulesinin mimari özellikleri incelendiğinde 19. Yüzyılda yapılmış olabileceği düşünülmektedir.²⁸

Şekil 4. Niğde Kale Bölgesi doğu cephesi (Yavuz Esen Arşivi).

Rahmaniye Cami, 1747’de Abdurrahman Paşa tarafından yaptırılmış olup 18. Yüzyıl Osmanlı Baroğu yapısında bir eserdir. Sade tasarımı bulunan caminin tepe örtüsü ise kiremit ve ahşap yapılıdır. Son cemaat mahalinin de bulunması ve orijinal yapısını korumasıyla dikkat çekmektedir.²⁹ Alaaddin Cami ise Niğde sancak beyi Ziyettin Beşare tarafından 1223 yılında yaptırılmıştır. Selçuklu dönemi eseri olan yapının kitabesinde mimarlar üstad Sıddık ve kardeşi Gazi olarak geçmektedir. İnşa kitabesinde Müstenireddin adı geçmektedir. Yapı orijinal özelliklerinin çoğunu koruyarak günümüze gelmiştir. Niğde sancak beyi ziyettin Beşare tarafından 1223 yılında yaptırılmıştır. Kitabesine göre yapının mimarları, üstad Sıddık ve kardeşi Gazi’dir. Ayrıca inşa kitabesinde, Müstenireddin adı geçmektedir, bu şahsın caminin inşaatından sorumlu yapım yöneticisi olduğu anlaşılmaktadır. Bazı onarımlarla günümüze gelen cami, orijinal özelliğini büyük ölçüde korumakta ve işlevini devam ettirmektedir. Yapının harim bölümü ve kuzeydoğusundaki tek şerefeli minare bölümü bulunmaktadır. Taç kapısındaki mukarnaslar dikkat çekicidir³⁰ (Şekil 5).

Şekil 5. Solda Rahmaniye Cami ve sağda Alâeddin Cami

Niğde’de bulunan kültürel miraslar arasında konut mimarisi bölgenin sosyo-kültürel özelliklerini gösteren varlıktır. geleneksel yerleşim genel olarak Kale ve çevresinde yer alan Eskisaray Mahallesi, Yenice Mahallesi Kale ve Alaadin Mahallesi’nde bulunmaktadır. Çalışma

²⁸ www.nigdekulturturizm.gov.tr

²⁹ Anonim, 2009

³⁰ www.nigdekulturturizm.gov.tr

sınırı olan 3. Kentsel Arkelolajik Sit Alanı içerisinde geleneksel konut mimarisi yoğun olarak bulunmaktadır. Bölgede bulunan konut mimarisinin genel özellikleri; genellikle sokağa cephelerinin olması, bahçe duvarlarının yüksek tutulması, taş malzeme kullanılarak döşeme sisteminde ahşap kirişlerin kullanılması, saçaksız toprak damlı olması verilebilir. Konutlar genellikle iki katlı ve arazide bulunan eğime göre farklı büyüklükte ve parsel şeklinde oluşmuştur (Şekil 6).³¹ Kale içerisinde yer alan konutların bulunduğu bölge, Geleneksel Türk Kenti'nin sahip olduğu morfolojik özelliklere sahiptir. Bu alanda yer alan geleneksel konutlar birbirinin manzarasına engel olmayacak şekilde gelişme göstermiştir (Şekil 6). Kale bölgesinin topoğrafik özellikleri ve konut yerleşimi avlu ve bahçeleri bölgenin mimari gelişiminde önemli kılmiştir.

Şekil 6. Niğde Evleri Eski Fotoğrafları (Altuner, 1999).

Kale ve çevresinde yapılan alan çalışmalarında bölgenin geleneksel yapısını oluşturan biletşenler, meydanlar, çıkmaz sokaklar, avlu, geleneksel konutlar ve konutlara it iç bahçeler olmuştur. Yapılan alan çalışmasında, çalışma alanı içerisinde bulunan geleneksel konutların koruma hassasiyetinden uzak bir şekilde kullanıldığı ya da atıl bırakıldığı, bir kısmının çeşitli risklerle yüz yüze kaldığı gözlemlenmiştir. Günümüze ulaşan kültürel geleneğin sürdürülmesinde önemli rol oynayan bu konutların korunması, gelecek nesillere aktarılması büyük önem taşımaktadır.

3. NİĞDE KALESİ VE ÇEVRESİ KÜLTÜREL MİRASLARINI TEHDİT EDEN İNSAN KAYNAKLI RİSKLER

Günümüzde değişen sosyal, ekonomik, siyasi dengeler, teknolojik gelişmelerle değişen yaşam biçimleri ve bunların sonucunda artan kentleşme oranında kültürel ve doğal değerler zarar görmektedir. Kültürel mirasları olumsuz etkileyen insan kaynaklı riskler kullanıcısı ve ziyaretçilerinin bilinçli ya da bilinçsiz olarak dolaylı ya da dolaysız yoldan etkilenmektedir.

Çalışmanın ilk basamağı olarak risklerin tanımlanması gerçekleştirilmiştir. Niğde Belediyesi, koruma kurulu, AFAD'dan elde edilen veriler ve alan çalışması sonucunda riskler tanımlanmıştır. Çalışma alanı olan Niğde Kalesi ve çevresinde yapılan saha çalışması neticesinde bölgede etkili olan risk unsurları kentleşme baskısı, vandalizm, yangın/kundaklama, yapıya müdahale, turizm etkisi ve su/nem olarak belirlenmiştir.

Kentleşme baskısı riski, nüfus hareketlerindeki değişiklikler ve ekonomik gelişmelere paralel olarak bayındırlık ve iskân faaliyetleri alanın bütünlüğünün olumsuz etkilemiştir(Şekil 7). 20. Yüzyıl başlarından itibaren kent sınırlarının genişlemesi, ticari yaşamın kale ve çevresinin dışına doğru kaymıştır. Bu durum Niğde kent merkezinin değişmesine ve çalışma alanın

³¹ Altuner, 1999

işlev değiştirmesine neden olmuştur. 1910'lu yıllarda hapishane ve kışla olarak kullanılan kale, Alaaddin Cami önünde park kullanımı, dış kale surlarının yıkılması, şehrin içinde yeni ticaret mekânlarının oluşması gibi etmenler ile alan fiziksel anlamda değişim ve dönüşüm geçirmiştir. Modern yaşantıya uygun yeni konut kullanımları, eski geleneksel konutların mekân kullanımlarında denetimsiz değişimler yeni eklemeler ya da yıkıp yeniden konut inşa etmeler, terk edip yeni kent merkezindeki yüksek katlı apartmanlara taşınmalar gibi olaylar alan için risk oluşturmaktadır.

Şekil 7. Kentleşme Baskısı

Vandalizm riski, alan kullanıcısının, ziyaretçisinin suçlu kişilik, yaşam şartları, sosyo-ekonomik ve kültürel statü gibi bilinçli ya da bilinçsiz olarak zarar verme olarak karşımıza çıkmaktadır.³² Bilinçli yıkımlar, yazı vb. biçimlerde kültürel miras duvarlarına zarar verme, kirlilik gibi birçok alanda birçok Vandal davranış sonuçları görülmektedir(Şekil 8). Bu çalışma kapsamında her yapı için ayrı ayrı değerlendirme yapılmıştır.

Şekil 8. Vandalizm Riski Örnekleri

Yangın/ Kundaklama riski, net olarak yangın ve kundaklama verilerine ulaşılamasa yerel gazete ve haberlerden elde edilen bilgiler ışığında nedeni bilinen ve bilinmeyen birçok yangın olayının gerçekleştiği bilinmektedir. Son olarak Şubat ayından 1223 yılında inşa edilen Alaaddin Cami'de bilinmeyen bir nedenle yangın çıkmıştır(Şekil 9). Kısa bir süre içinde

³² Clarke 1997, 17-18.

müdahale edilen yangında can ve mal kaybı olmamıştır. Ancak tarihi yapı zarar görmüş, yok olma tehlikesine maruz kalmıştır.³³ Alanda bu gibi birçok olayın izine rastlanmıştır.

Şekil 9. Alâeddin Cami'de Yangın- Kale eteğinde kundaklama

Yapıya Müdahale riski, değişen yaşam koşulları ve ekonomik etmenler nedeniyle alanda yer alan ve kullanılmaya devam eden geleneksel konutlara iç ve dış mekanlarına çeşitli müdahaleler yapılmıştır. Bu müdahaleler tescilli olan konutlarda denetlenerek gerçekleştirilse de yetersiz olduğu görülmektedir. Tescillenmeyen diğer kültürel miraslarda bu müdahaleler çok daha fazladır ve yıkıma neden olacak derecededir. Çünkü yapıların özgünlüğünü ve otantikliğini olumsuz etkilemektedir. Restorasyon geçirmiş olan anıtsal yapılarda ise iç mekânda birçok müdahale dikkat çekmektedir(Şekil 10).

Şekil 10. Yapıya Müdahale Riski Örnekleri

Turizm Etkisi riski, alanın tanıtımı yeterince yapılmamakta turizm potansiyelinin varlığı kullanılmamaktadır. Bu durum kentin yerel ekonomilere katkı sağlamamaktadır. Zengin tarihi dokusu turizm ile beslenmemektedir. Bu durum yaşantının devam etmesine olanak sağlamaktadır ancak alanda yönetim ve koruma planı eksikliği nedeniyle zarar görmektedir. Genel olarak alanda turizmin neden olduğu ziyaretçi baskısı ve konaklama altyapısı baskısı görülmektedir.

Nem/Su riski, her yapı için farklılık göstermektedir. Çatı ve zemin drenaj sistemlerinde sorunlar bulunmaktadır. Altyapı çalışmalarında yetersizlikler bulunmaktadır. Alan her yağı al-

³³ <https://www.haberturk.com/nigde-haberleri/66690106-nigdede-800-yillik-camide-yanigin>

diğında yapılar neme maruz kalmaktadır. Bu nedenle yapıların birçoğu bu riske maruz kalmaktadır.

Tablo 2. Çalışma Alanı Kültürel Mirasları Risk Cetveli

RİSK CETVELİ							
ÇOK YÜKSEK		YÜKSEK		ORTA		DÜŞÜK	
18-16		15-13		12-11		10-5	
Yapı Kodu	Kentleşme Baskısı	Vandalizm	Yangın/ Kundaqlama	Yapıya Müdahale	Turizm Etkisi	Nem /Su	GENEL
1	3	3	2	2	1	3	14
2	3	3	1	3	1	1	12
3	3	2	2	2	1	2	12
4	3	3	3	3	1	3	16
5	3	3	3	3	2	3	17
6	2	3	1	3	2	3	14
7	3	3	3	3	1	2	15
8	3	3	3	3	1	3	16
9	3	3	3	3	1	3	16
10	3	3	3	3	1	3	16
1.3.4	3	2	1	2	1	3	12
1.3.5	3	3	2	3	1	3	15
E14	3	3	2	3	1	2	14
E15	3	2	1	2	1	3	12
E17	3	2	3	3	1	3	15
E18	3	3	2	3	1	3	15
E19	3	3	3	3	1	3	16
A.C	2	1	1	2	2	2	10
R.C	2	2	1	1	2	2	10
Ka. S	3	3	1	2	3	2	14
K.Ç.	2	2	1	1	2	2	10

Yöntemde belirlenen değerlere göre düşük(1), orta(2) ve yüksek(3) olarak her yapı için uygulanmış, sonrasında alandan tanımlanan 6 risk faktörü değeri toplanarak genel toplam bulunmuştur. Risk cetvelinde ise genel durum toplamaları üzerinden çok yüksek, yüksek, orta ve düşük risk seviyeleri belirlenmiştir(Tablo 2). Bunların sonucunda risk haritası üretilmiştir (Şekil 11). Çalışma kapsamında incelenen yapıların yaklaşık olarak %30 oranında çok yüksek risk altında, % 38 oranında yüksek risk altında, % 20 sinin orta derece risk altında ve %12 sinin de düşük risk altında olduğu belirlenmiştir. Çok yüksek risk altında olan yapıların tamamı geleneksel konutlar ve bunlardan sadece bir tanesinin tescil bilgisine ulaşılabilmiştir. Bu durum koruma ve kullanım sorunlarının ve dengesinin yetersiz olduğunu göstermektedir. Ayrıca bu yapıların kentleşme baskısı, vandalizm ve yapıya bilinçsiz müdahaleler nedeniyle çok yüksek risk altında olduğu ortaya çıkmıştır. Yüksek risk altında olan yapılardan ise Kale ve Saat Kulesi dışındakiler geleneksel konutlardır. Özellikle anıtsal yapıların yüksek risk altında olması sürdürülebilirliği için korunmasını tehdit etmektedir. Anıtsal yapıların korunması için yapılan müdahalelerin, kentleşme ve turizm baskısının risk oluşturduğu dikkat çekmektedir. Tehlike altında yer alan ve çalışma kapsamında incelenen yapılarının çoğunluğunun değişen yaşam koşullarının etkisi ile terk edilme, müdahale gibi sorunlar nedeniyle geleneksel konutlar olduğu görülmüştür.

Şekil 11. Risk Haritası.

4. SONUÇ

Hızlı nüfus artışı, teknolojik gelişmeler, değişen yaşam standartları sonucunda kent merkezlerinde yapılaşma yoğunluğu artmış, bu durum kültürel mirasların varlığı tehdit etmekte, yok olma tehlikesi ile karşı karşıya kalmaktadır. Kültürel miraslarını korumak ve sürdürülebilirliğini sağlamak amacıyla tehdit eden risklerin azaltılması için risk yönetim kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kültürel mirasların korunması ve gelecek kuşaklara özgün haliyle aktarılabilmesi için ulusal ve uluslararası birçok çalışma yürütülmektedir. Ancak soyut ve somut kültürel miras değerleri yönünden oldukça zengin olan Türkiye’de risklere yönelik çalışmalar az ve yetersizdir.

Binlerce yıllık tarihi geçmişe sahip çok katmanlı yerleşim alanı olan Niğde kentinde yer alan kültürel miraslar hızlı bir yok oluş süreci yaşamaktadır. Kentleşme baskısı, yapıya müdahale, kundaklama, Vandalizm gibi insan kaynaklı risklere maruz kalmaktadır. Yapıların kullanıcıları ve ziyaretçilerinin bilinç eksikliği, tarihi çevrenin korunması için yönetsel ve yetki karmaşaları, plansızlık ve alanında uzman kişi eksikliği gibi durumlar kültürel mirasların koruma-kullanım dengesini bozmaktadır. Bu mirasların bütüncül olarak korunması önemlidir. Bu nedenle koruma bilincinin oluşturulması için hem yerel halkın hem de yöneticilerin daha fazla bilgilendirilmesi, bölgenin var olan değerlerinin korunarak ekonomik olarak kalkındırılması, yapılan müdahalelerin tarihi çevreye saygı çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekmektedir.

KAYNAKLAR

- Asatekin, N. G. (2004). *Kültür ve Doğa Varlıklarımız Neyi, Niçin, Nasıl Korumalıyız*. Ankara: Kültür Varlıkları ve Müzeler Genel Müdürlüğü Yayınları.
- Clarke, R. V. (1997). *Situational Crime Prevention: Seccesful Case Studies*. New York: Criminal Justice Press.
- Gündoğdu, F. D. (2014). *Tarihi Çevrelerde Afet Risk Yönetimi İçin Bir Model Önerisi*. Doktora Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- ISO. (2009). *ISO 31000 Risk management Guidelines on principles and implementation of risk management*. Geneva: ISO.
- Jigyasu, R. (2003). *Developing ICCROM Training Kit on Risk Preparedness for Cultural Heritage Scope, Nature and Challenges*. Proceedings of the International Symposium on Cultural Heritage Disaster Preparedness and Response organized by International Committee of Museums. Hyderabad: ICOM.
- Jigyasu, R. (2005). *Towards developing methodology for integrated risk management of cultural heritage sites and their settings*. 15th ICOMOS General Assembly and International Symposium: Monuments and sites in their setting conserving cultural heritage in changing townscapes and landscapes. Çin: Xi'an.
- Jokilehto, J. (2000). *ICCROM's Involvement in Risk Preparedness*. Journal of the American Institute for Conservation, 1(39), 173-179.
- Machat, C. Petzet, M. ve Ziesemer, J. (2014). *Heritage at Risk ICOMOS World Report 2011-2013 on Monuments and Sites in Danger*. Berlin: Hendrik Bäbeler Verlag.
- Niğde Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, (2016). *Niğde Kültür Envanteri Cilt 1*. Ankara: Salmat Basım Yayıncılık.
- Petzet, M. ve Ziesemer, J. (2008). *Heritage at Risk ICOMOS World Report 2006-2007 on Monuments and Sites*. Berlin: Hendrik Bäbeler Verlag.
- Taboroff, J. (2000). *Managing Disaster Risk in Emerging Economies: Cultural Heritage and Natural Disasters: Incentives for Risk Management and Mitigation*. Washington D. C.: The World Bank.
- Truscott, M. Petzet, M. ve Ziesemer, J. (2005). *Heritage at Risk: ICOMOS World Report 2004-2005 on Monuments and Sites in Danger*. Munich: K.G. Saur Verlag.
- UNISDR. (2009). *UNISDR Terminology on Disaster Risk Reduction*. Switzerland Geneva: United Nation /ISDR.
- AFAD. (2019). *Açıklamalı Afet Yönetimi Terimleri Sözlüğü*. <https://www.afad.gov.tr/tr/23792/Aciklamali-Afet-Yonetimi-Terimleri-Sozlugu?kelime=risk> adresinden erişildi (ET:20.03.2019).